

Atatürk ve Bilim

"Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı düşünemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alakasız yaşayamayız... Aksine yükselmiş, ilerlemiş, medeni bir millet olarak medeniyet düzeyinin üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fenle olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferдинin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.

Hiçbir tutarlı kanıta dayanmayan birtakım geleneklerin, inanışların korunmasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi güç olur.; belki de hiç olmaz. İlerlemede geleneklerin kayıt ve şartlarını aşamayan milletler hayatı, akla ve gerçeklere uygun olarak göremez. Hayat felsefesini geniş açıdan gören milletlerin egemenliği ve boyunduruğu altına girmeye mahkumdur."

“YOLCULUKLAR vardır, bitti sanılan yerde tekrar başlar. Mustafa Kemâl'in

19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlayıp, 9 Eylül 1922'de İzmir'e ulaşan yolculuğu böyle bir yolculuktu. Ondan sonra Gazi Mustafa Kemâl'in yolu bir sıra aksiyon, fikir ve yeni kuruluşlar davaları içinden geçer. Bu davalarla örülen yapıya, O'nun, hayatına sığdırabildiği eseri diyoruz.”

Bugün Türkiye'de eğitimin her aşamasında kimseden fervâ almadan bilimsel deneyler ve araştırmalar ya-

Bilim ve Teknolojide Laik Düşünce

Türkan Saylan
İ.Ü. Tıp Fakültesi

Uygarlığın, dolayısıyla bilim ve teknolojinin ilerleyebilmesi için insanın kendi aklını kullanması, düşünce yeteneğini geliştirmesi ve dogmaların tutuculuğundan kurtulması gereği, geçmişte çeşitli felsefe ve yazın insanınca söylenmiş ve dünyadaki aydınlanma devriminin başlangıç noktası böyle oluşmuştur.

Osmanlı toplumu'nun son yüzyılında batı kültürünün de etkisiyle yenilikçi değişimlerin düşünülüp önerildiği, aydınlanma yolunda ilk adımların cılız da olsa atılmaya çalışıldığı bir gerçektir.

Mustafa Kemâl Atatürk ise ulusu adına öncülüğünü üstlediği bağımsızlık savaşını, aklın ve bilimin üstünlüğüne dayandırarak çağdaşlaşmanın temel taşlarını tek tek oluşturmuş ender bir önderdir.

Okuma yazma oranı (o da Arapça ve Arap abc'siyle) ancak % 5 olan, rütmüne yakını okumaz-yazmaz bir toplumu en kolay şekilde okur-yazar duruma getirebilmek gibi yeni bir amaç oluşturulmasıyla, insanlara yalnız sözde değil uygulamada da “kendi doğrularını kendi aklıyla bulma” yolu somut bir şekilde açılmıştır. Bu atılım, Türk ulusunun bilim ve teknolojide ilerlemesinin ilk adımını oluşturmuştur.

Mustafa Kemâl Atatürk, yüzyıllarca insanları “düşünme, sana söyleneni yap”, “düşünmek günahdır, din uluları herşeyi

senden iyi bilir” diye yönlendirilen “akılcı” değil “nakilci” olan bir eğitim sisteminin aklın özgürleşip bilimin gelişebilmesinin önündeki en büyük engel olarak görmüş ve din temeline dayalı medrese eğitimi yerine çağdaş milli eğitimi ve öğrenim birliğini benimsemek bilincine ve kararlılığını göstermiştir. Bütün bu devrimleri gerçekleştirirken de ulusuna ve birlikte çalıştığı ulus temsilcilerine, yapılması gerekenlerle ilgili somut gerekçeler göstermesi O'nun ne güçlü, ileri görüşlü ve sağduyulu bir öncü olduğunu çok açık şekilde kanıtlamaktadır.

“Dağları delen, göklerde kanat vuran, göze görünmeyen zerrelerden yıldızlara kadar herşeyi gören, aydınlatan, inceleyen uygarlığın gücü ve yüceliği karşısında, Ortaçağ işi düşünce yolları ile, ilkel hurafelerle yürümeye çalışan uluslar mahvolmaya ya da hiç değilse esir ve hor olmaya yargılıydılar” diyen Mustafa Kemâl Atatürk, akılcı düşüncenin ve bilimin inançlardan ayrı bir yere oturtulmasını gerçekleştirmiştir.

Bizler de bu ülkede kadın ve erkek bireyler olarak aile içinde, eğitim kurumlarında, toplumsal yaşamda birlikte ve eşit hak ve ödevlerle, yurttaş olmanın bilincinde yaşamak, kendimiz, toplumumuz ve giderek tüm dünya için akıl yoluyla varılacak yeni şeyler bulmak ve üretmek özgürlüğüne sahip olmak istiyorsak, gelecek kuşakları bilimin yol göstericiliği ile yetiştirmek zorundayız. Onları bilim-inanç çatışmasına sokmamak, bunların farklı iki kavram olduğunu ve insan yaşamında farklı yerlere yerleştirilmesi

gerektiğini hiç aklımızdan çıkarmamalıyız.

Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumu ve laik düzenin kurulması, her alanda olduğu gibi tıp alanında da çağdaşlaşmanın kapılarını açmış, özgür düşünceyle aydınlanmayı yakalayan insanlarımız, kadın erkek ayrımının yok olduğu bir ortamda, büyüclerden, üfürükçülerden, “canı Allah verir Allah alır, hastalıklar kaderdir, neden kadere karşı çıkarsınız” diyen bâtil inanışlardan kurtularak bilimi ve teknolojiyi benimsemeye, ondan yararlanmaya üretmeye başlamışlardır.

Bugün cinslerarası eşitliği benimsememiş, kendini hasta karşısında cinsiyetsiz bir birey olarak görmeyen, her türlü davranışını kutsal kitabın kural ve yorumlarına göre ayarlayan, çağdaş bilim ve teknolojiyi reddeden ya da inançlarıyla bağdaştırmaya çalışarak çelişkiler içinde etrafını olumsuz etkileyen, kafası karışık insanlarla geleceği yakalamanın, bilimsel gelişmeye ayak uydurmanın olanaksızlığı çok açıktır.

İçinde bulunduğum tıp dünyamız, 1933 Üniversite Reformu'nun yarattığı açılım ve ivme ile bugün çağdaş uygarlığın paralelinde yürümektedir. Ancak laik düzen ve laik eğitimden, dolayısıyla laik düşünceden sapıldığında, yani inançlara ve inançların dogmalarına dayalı bir düzen özleğinde, “kendi aklıyla düşünmek” yerine “söyleneni yap” ilkesiyle aklın, yeniden Ortaçağ zindanlarına döndürülmesi durumunda bilim ve teknoloji-den, çağdaş bir gelecekte söz etmenin büyük bir yanılgı olacağı kâşındayım.

pılabiliyorsa, bu özgürlüğü Atatürk'ün 'hayatına sığdırabildiği esere' borçlu olduğumuz unutulmalıdır. Bu eserin temeli, laiklik ilkesinin belkemiğini oluşturduğu çağdaş uygarlık ülküsüdür. Atatürk için en önemli hedef olan çağdaş uygarlığa varmak, ancak bilim ve fenle olabilir.

Bilim ve fennin önündeki en ciddi engel ise, taassuptur. 1923'de, "Taassup cahillğe dayanır. Bundan dolayı taassubu olan cahildir. İlim, mutlaka cahillği yener, o halde halkı aydınlatmak lazımdır" diyen Atatürk için bunun bir tek yolu vardır: "Zamanın gereklerine göre bilim ve teknik ve her türlü medeni buluşlardan azami derecede yararlanmak zorunludur." Yaşamın her an gelişen ve değişen gereksinmelerinin karşısına değişmez, durağan kuralları çıkarmaya çalışan taassup, daha 12. yüzyılda ünlü yazar Şehrestâni tarafından şöyle yerilir: "Yaşam ve gereksinmeler sonsuzdur, oysa değişmez oldukları için dinsel kurallar bir noktada sona ulaşırlar. Bu sebeple sonlu olan birşey, sonsuz olanı kavrayıp içine alamaz." Atatürk, sonsuz olanı kavradığı için, sonsuzluk içinde yer alabilmiştir...

Kurtuluş Savaşı'nın en alevli günlerinde bile yaşadığı çağın ötesini açıklıkla görebilmesi, geleceğe imzasını atmasını sağlamıştır.

Atatürk, geleceği aydınlatan kimliğini gençlik yıllarından beri bilimsel düşünceyle şekillenen fikirlerine borçludur. Türkiye Cumhuriyeti'ni emanet ettiği Türk gençliğinin, bilimsel düşünceye ulaşabilmek için kendi neslinin karlandığı sıkıntılara katlanmaması gerektiğini düşünen Atatürk, keşfedilenleri öğ-

renmekle yetinmemek kararındadır. O'na göre, Türk gençliği yeni icat ve keşiflerle ufukların ötesini aydınlatmalıdır. Bunun içindir ki, gençlere "Çocuklar, ufuklara kadar görüyoruz, onun ötesini görmeye çalışacağız" demiştir.

Şafak Öncesi

16 Temmuz 1921'de, daha Kurtuluş mücadelesinin verildiği yıllarda toplanan Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşmada, "Efendiler, yer yüzünde üçyüzmilyonu aşkın İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca eğitimiyle terbiye ve ahlâk almaktadırlar. Fakat yazık ki, gerçek olay şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kitleleri şunun veya bunun esâret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlâk onlara bu esâret zincirlerini kırabilecek insani nitelikleri verememiştir, veremiyor. Çünkü eğitim hedefleri milli değildir" der.

Ufukların ötesini hedefleyen Atatürk'ün bu sözleriyle anlatmak istediği, akılcılığa büyük değer veren İslam Rönesansı'ndan sonra bu alemde başlayan donma ve durgunluktur. Bu öyle bir dogmacılıktır ki, inancı aklın önüne geçirir. İnancı sorgulamanın imkansızlığı da düşünülecek olursa, o günlerin karanlık ortamı belki anlaşılabilir.

Askeri ve siyasi bakımdan gelişleyen Osmanlı İmparatorluğu sı-

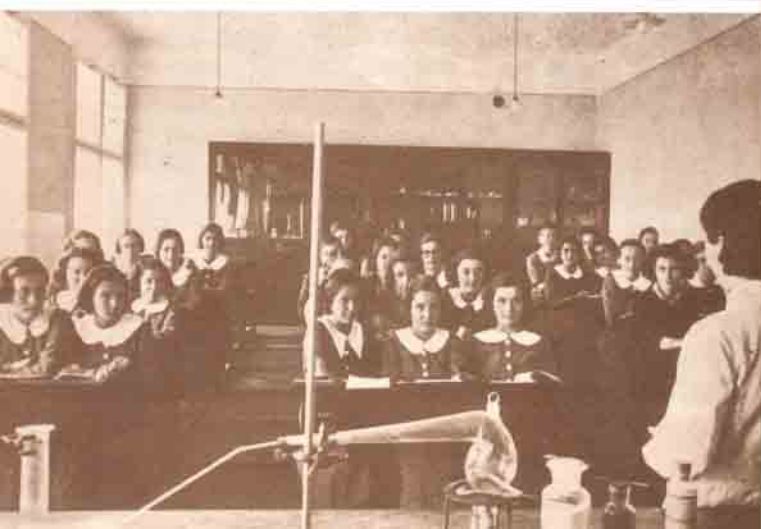

nırlarının birkaç yüz kilometre uzandığındaki akıl çağından haberdar değildir. Descartes, Kepler, Galileo, Harvey 16.-17. yüzyıl Avrupası'nın bilim hayatını altüst ederken, en gelişkin medreselerin bulunduğu İstanbul'da birçok müderris bu isimleri duymamıştır bile...

Üçgenine Göre Değişir!..

Osmanlı'nın son döneminde tıp, fizik hatta matematik din çerçevesinde okutulur. Bu anlayış sonucu, bir üçgenin iç açılarının toplamının ne olduğu sorusuna 1773'de İstanbul'da şu cevap verilir: "Üçgenine göre değişir"! Soruyu soran Baron de Todd, ileride kurulması düşünülen mühendishaneye temel oluşturmak üzere Hendeschane açmıştır. Soruyu cevaplayan ise, buna karşı çıkan devrin Hendesecilerinden (Geometri öğretmeni) biridir. Bilmediğini öğrenmemekte direnmek taassuptur!

Piri Reis'in 1513'de çizdiği ünlü harita bugün de büyük bir başarı

olarak değerlendirilmektedir. Oysa, 1770'de Rus donanmasının Baltık Denizi'nden Akdeniz'e ancak Venedik'teki kanallardan geçerek ulaşabileceğini düşünen Osmanlı devlet adamları Venedik Elçisini bu sebeple kınarlar. Aradan geçen 250 yılda ileri gidileceğine geri gidilmiştir. Okullarda harita çizmenin ve göstermenin yasaklanması Piri Reis'in to-

runlarına, Akdeniz'e nasıl gidileceğini unutturmuştur!...

Modern bilim Avrupa'da ilerlerken, veba salgını gerekçesiyle 1580'de bir fetvâ ile İstanbul rasathanesi

Bir Düşün Adamı Olarak Atatürk

Taner Timur
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

Atatürk çok yönlü bir insandır. Genelikle O'nun devlet adamlığı ve komutanlığı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra önemli bir düşün adamı olduğu, zaman zaman gözden kaçmıştır. Kendisi de bu konuda oldukça mütevazî davranmış; hatta bazı beyanlarında, "Ben bilimadamlarından bana yol göstermelerini beklerim," şeklinde ifadelerle bunu açıkça ortaya koymuştur. Değerli araştırmalar sonucu elde edilmiş düşünceleri küçümser gibi görünen bazı beyanları da vardır.

Düşün adamı olarak Atatürk'ün kanıtlarını, ancak tüm yazılarını okuyarak anlayabiliriz. Bu bakımdan Nutuk'u, Nutuk'tan daha önceki bütün söylev ve demeçlerini, tebliğ ve telgraflarını, son zamanlarda yayınlanan gizli meclis tutanaklarını, kısaca ölene dek yaptığı bütün konuşmaları ve yazdığı, bazen de dikte ettiği beyanlarını okumak yararlı ve gereklidir. Bu yolla, Atatürk'te temel felsefe olarak pozitivist bir dünya görüşünün hakim olduğunu anlarız.

Pozitivizm, tüm teolojik ve metafizik düşünceleri ilmi temele oturtan ve ilim yoluyla bunları reddeden bir felsefe akımıdır. Burada pozitivistimden genel anlamıyla bahsediyoruz. 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru August Comte'un temellerini attığı pozitivistim, bu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar'da çok etkilemiştir. Atatürkçü düşüncede ilme ve fene dayanan pozitivistim, "En hakiki mürşit ilimdir", sözünde ifadesini bulur. Bu, Atatürk Türkiye'sinde ilme, fene, teknolojiye verilen önemin açık bir göstergesidir. Pozitivist yaklaşım, aynı zamanda laikliğin

de temelini oluşturmuştur; çünkü pozitivistim, ilahi temelli bir devlet, hukuk ve bilim anlayışına doğal olarak karşı çıkacaktır. Bunların yerine çağdaş hukuk, bilim ve felsefeyi oturtacak; ancak oturttuğu sistemin metafiziğe dayanmaması için de bilimle sürekli diyalog halinde olacaktır.

Atatürk'ün pozitivistime bakışını anlamak için kendisinin gençlik yıllarında Osmanlı Devleti'nde egemen olan felsefe akımlarını ve bunların hangisinin Atatürk'ün düşüncesinde etkili olduğunu düşünmemiz ve araştırmamız gerekir. O dönemde, yani 1890'larda ve 1900'lerin başlarında Türk düşün hayatında Beşir Fuat, Burhan Tevfik, Abdullah Rıza ve Abdullah Cevdet Bey gibi bireyci felsefeyi temsil eden liberal düşünürler, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi milliyetçiliği çeşitli varyantlarıyla düşünen ve geliştiren düşün adamlarının fikir faaliyetlerine tanık oluyoruz. Atatürk, bu çerçevede yetişmiş ve çoğu kez de söylendiği gibi reformlarının çoğunu, o dönemin ünlü dergilerinden İçtihat dergisinde formüle etmiştir.

Yukarıda da ifade ettiğim gibi pozitivistim, laikliği beraberinde getirir. Ancak bu yolun ilahi bir hukuk ve egemenlik anlayışına karşı çıkıştan geçmesi, sık sık dinsizlik olarak yorumlanır. Bu, gelişime ve akla ters düşen, çok yanlış bir yorumdur; çünkü pozitivistimin kurucusu olan August Comte, yerleşmiş ilahi dinlerden birine inanmamakla beraber ilahi bir kaynağa olan gereksinimi inkar etmez ve insanları birleştirecek beşeri bir din tasavvur eder. 19. yüzyılın sonlarındaki Osmanlı pozitivistleri de çağdaş anlamda bir din anlayışının gerekliliğini her zaman savunmuşlardır. Bu bağlamda pozitivist yaklaşım, Hristiyanlık'tan farklı olarak bir ruhban sınıfına sahip olmayan İslam dininde fertle Tanrı'yi başbaşa bırakarak; dini, bir züm-

renin etkisinden ve tekelinden de kurtarmaktadır. İslam tarihinde daha Abbasiler döneminden itibaren bağımsız akılla dini dogmaları birleştirme ve uyuşturma çabaları görülmüştür. Hatta İslamiyet'in ilk dönemlerinde, Kur'an'ın Allah'ın yaratılmamış değil, yaratılmış sözü olduğunu iddia eden mezhepler de ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan pozitivistimin İslamiyet'e getirdiği bireysel inanca zemin teşkil eden ufuklar, genel olarak din içinde özgürleştirici niteliktedir.

Günümüzde ne yazık ki pozitivistimin ve pozitivist bağlamda laiklik anlayışının din karşıtı bir yaklaşım olarak değerlendirilişine sık sık tanık oluyoruz. Bu durum, kısmen dinin politikaya araç edilmesinden, kısmen de bilgisizlikten ve bağnazlıktan kaynaklanmaktadır.

Ne var ki yakın tarihlerin İslam düşünürleri bile bu konuda çok daha çağdaş bir yaklaşım göstermişlerdir. Bu konuda sayısız örnek verilebilir; ancak ben yalnızca sonradan Pakistanlı olan Hintli Müslüman, büyük düşünür ve şair Muhammed İkbal örneğini vermek isterim. Muhammed İkbal, hem çağın tüm felsefese hakim, hem de kültürüne vakıf bir insan olarak, Kemalist reformları ve Kemalist laikliği onaylamış, savunmuş bir kişiliktir. Oysa bugün Türkiye'de, İslamcı çevrelerde çok olumsuz bir tavrın yaygınlaştığına tanık olmaktayız. Bunun kısmen politik ve demagojik nedenlerden, kısmen de bu konuda yeterince aydınlanmamış olmaktan kaynaklandığını yinelemek isterim.

Bu nedenle karşılaştığımız yanlış fikirleri çürütmek için laiklerin daha çok ve derin bilgiye, ayrıntılara girme yetisine sahip olmaları gerektiğine inanıyorum.

yıktırılır. Medreselerde ise 1400 yıl öncesine ait Claudius Ptolemy (Batalmyus) astronomisi üzerine çalışılmaktadır. Oysa, güneşi merkez değil de bir gezegen olarak kabul eden bu sistemi, Nicolaus Copernicus, "Göksel Gezegenlerin Devrimi" adlı eseri ile çürütmüştür. Copernicus, bilimsel astronomi çağını başlatan eserinde güneşin uzayın merkezi olduğunu belirliyordu.

Gutenberg matbaası Türkiye'ye 300 yıla yakın bir gecikme ile girebilmiştir. 1727'de kurulan ilk Türk matbaasında kitap basılabilmesi için ise iki yıl daha beklemek gerekmiştir. Bu gecikmenin nedeni de devrin şeyhülislamı Abdullah Efendi'nin dinî kitapların 'gavur ica-

dı'nda basılmasını yasaklayan fetvâsıdır!.. Bilimsel gelişmeleri unutturmaya çalışmak ve yenilikleri engellemek taassuptur!..

Yıldızları Görememek...

Teleskop Avrupa'da 1608'den beri kullanılmaktadır, oysa aynı yüzyılın sonlarında teleskoptan haberi bile olmayan Osmanlı astronomları vardı. Yıldızları göremeyenlerin yıldızlara olmayacak güçler yüklemesinden, kehânetlerde bulunmasından doğal ne olabilir?... Nitekim 1716'daki Petervaradin Savaşı'nda vezir-i âzam Damat Ali Paşa'nın danıştığı müneccimlerin yıldız hesapları yanlış çıkınca, Osmanlı ordusu Avusturya karşısında yenilir. Ancak devrin şeyhülislamı İsmail Efendi, vezir-i âzam'dan bile daha geri düşüncelidir. Damat Ali Paşa'nın malları müsadere edilirken felsefe, eskiçağ tarihi ve astronomiye ilişkin kitapların genel kitaplıklara konulması şeyhülislam fetvâsıyla yasaklanır. Kitap yasaklamak taassuptur!

Osmanlı Devleti'nin bu döneminde müspet ilimlerdeki geriliğe karşın, din kadar önemli bir başka konu da astrolojidir. Özellikle 18. yüzyılda müneccimsiz hiçbir iş görülemez hale gelmiştir. III. Mustafa uyanık düşünceli ve düzeltim yanlısı olarak bilinmekle beraber, Avrupalıların ileri gitmesinin baş nedeni

olarak, çok iyi müneccimlere sahip olmalarını gördüğünden Avrupa'dan astroloji kitapları getirtmiştir. İlm-i Nücüm'a rağbet, 19. yüzyılda da sürüp gitmiştir. Geleceğini yaratacağı için, geleceği tahmin etmeye çalışmak taassuptur!..

Ondokuzuncu yüzyıl sonlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede, çeşitli matematik konularında yalnızca üç Türk bilim adamının, Vidinli Tevfik Paşa, Salih Zeki ve Mahmut Nadir'in araştırmaya dayalı yazıları basılır ve bu yazılar Avrupa'daki matematik yayınlarını sürekli izleyen uluslararası bibliyografyalarda yer alır. Fizik alanında ise bu dönemde böyle bir araştırmaya rastlanmaz.

Atatürk'ün bilime ve fenne inancı bu ortamın ürünü olan koşullarda oluşmuş ve netleşmiştir. Osmanlı'yı yıkıma götüren en önemli unsurlardan birinin fetvalarla tıkanan bilim yolu olduğunu kavrayan Atatürk, "Hiçbir tutarlı kanıtı dayanmayan birtakım geleneklerin, inanışların kavranmasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur, belki de hiç olmaz" demiştir. Ve...

*sürülmüş toprağın
ve şehirlerin bahtı
bir şafak vakti değişmiş olur...*

Fırtına Kuşu

"Siz, tarihin fırtına mevsimine benzer bir devrinde, milli tarihin çok acıklı günlerine girmiş olan Türk milletine ufukların ardında bir esenlik kıyısı olduğunu anlatan bir fırtına kuşuna benziyorsunuz" diyen Hamdullah Suphi Tanrıöver, O'nun en önemli niteliğini de vurguluyordu. Bu nitelik, fırtınaya karşın uçmaktan ve esenlik aramaktan vazgeçmemesidir. Kurtuluş Savaşı'yla elde edilen bağımsızlığı, ancak ilim ve fen ile ulaşacağımız çağdaş uygarlık sayesinde elimizde tutabileceğimizi söylediği o günlerde bu kez de gericilik ve cehalet fırtınasına karşı duruyordu. Atatürk'ün cehalete karşı savaşta bilime ne kadar önem verdiği onun birçok konuşmasında bu konuyu vurgulamasından bellidir. Önemli olan, Atatürk'ün bilimden ne anladığıdır.

Atatürk'e göre bilim, öncelikle özgün bir kültür yaratmanın etkin bir aracıdır. Bilimi, toplumun gelişimini engelleyen bozuklukların giderilmesinin ve ulusal bir kimlik yaratılmasının etkin bir aracı olarak görür.

Atatürk için bilimin bir diğer önemli özelliği de, zamanla gelişmeye, değişmeye ve yenileşmeye açık bir etkinlik oluşudur. Bu özellik, O'nun birçok konuşmasında vurguladığı gibi, bilimsel bilginin değişebilirliğidir. Bu sebeple de, "binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları" değişmez gerçekler olarak görmenin, Türk ulusunun geriliğinin esas nedeni olduğu düşüncesindedir. Atatürk için bilim, özgür düşünce ve yaratma işidir.

Onuncu Yıl Nutku'nda, bilimin kalavuzluğunda özgün uygarlığımızı çağdaş uygarlıkların üstüne çıkaracağımızı belirtir ve Türk milletinin unutulmuş yeteneklerinin ürünü olacak böyle bir uygarlığın, "âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacağını" söyler. Atatürk'ün anlatmak istediği, belli bir aşamadan sonra özgün bir bilim yaratmamız gerektiridir.

Bu sebeple de Batı'nın ürettiği bilgi ve teknolojinin, çağdaş uygarlık olarak tanımladığı seviyeye ulaşmamızda gereğince kullanılması, sadece bir ara amaçtır. Esas amaç ise, bu ara aşamadan sonra kendi uygarlığımızın temeli olacak bir bilim yaratılmasıdır. "İlim tercüme ile olmaz, inceleme ile olur" şeklindeki sözleri de bu anlayışı güçlendirmektedir.

Atatürk, 1936 Temmuz'unda İstanbul'da bir lise öğrencisine: "Garb senden, Türk'ten çok geriydi. Mânada fikirde, tarihte bu böyleydi. Eğer bugün Garb nihayet teknikte bir tefevvük gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahat da senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir neticesidir" sözlerini yazdırmıştır.

Atatürk için bilimsel metodlar da bilim kadar önemlidir. Henri Poincaré'nin "Bilim ve Hipotez", "Bilim ve Metod", "Bilimin Değeri" isimli kitaplarını dikkatle okumuştur. Atatürk, klâsik fiziğin ünlü temsilcisi

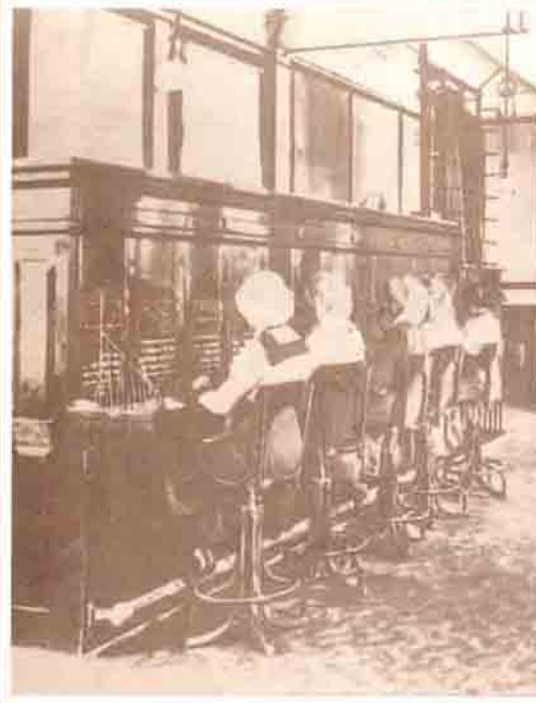
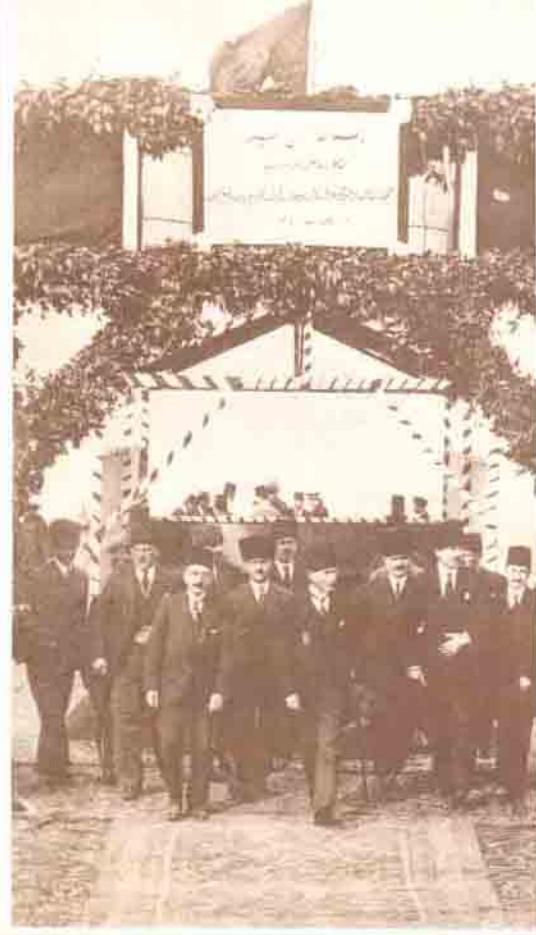
Henri Poincaré'nin eserlerinden bilimsel etkinliğin gelişimi, değeri ve yöntemine ilişkin önemli izlenimler edinmiştir.

Ufukların Ötesini Görebilmek

Ufukların ötesi, ancak ulusal kalkınma için gerekli koşullar yaratılırsa görülebilecektir. Bunu yaratmak, Cumhuriyetin ilk yıllarında bilim ve teknoloji politikasının esas hedefini oluşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Bursa İpekböcekçiliği Araştırma

Enstitüsü (1888); İstanbul Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (1915); İstanbul Deneme ve Üretim İstasyonu (1889) gibi bazı araştırma enstitüleri 19.yüzyıl sonlarında kurulmaya başlanmışsa da, çağdaş bilim ve teknolojiye yönelme Cumhuriyet döneminde olur. Bu politikanın önemli bir aracı da araştırma enstitüleri olmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü (1921) kurulur. Cumhuriyetin ilanı ile beraber araştırma enstitü ve istasyonlarının sayısı hızla artırılır. Adana Bölge Pamuk Araştırma Enstitüsü (1924); Bilecik Deneme ve Üretim İstasyonu (1924); Rize Çay Araştırma Enstitüsü (1924); Eskişehir Tarımsal Araştırma Enstitüsü

Bütünsel Kalkınma Modeli

Sina Akşin
A.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi

Atatürk, evrensel ölçütlerde düşün-
nen bir devlet adamıydı. Böyle düşün-
düğü içindir ki, bilim aleminde en iyi
olan ne varsa, Türkiye'ye kazandırmaya
önem vermiştir.

Yabancı bilimadamlarının Türki-
ye'ye gelişinde olsun bilim ve teknoloji
alanındaki gelişmelerin hemen yurdu-
muzda izlenebilmesi konusunda göster-
diği duyarlılıkta olsun onun en belirgin
özelliklerinden biri dar görüşlülüğe düş-
memesi olmuştur.

3 Mart 1924 Türk Devrimi için
önemli bir gündür. O gün Hilafete bir-
likte Şer'iye ve Evkaf Bakanlığı da kal-
dırılarak devlet yönetiminde ikilğe son
verildiği ve devlet laikleştirildiği gibi
"Tevhid-i Tedrisat" kanunu ile medre-
seler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlan-
mış ve bir süre sonra kapatılmıştır. Bu
adım, dünyada müspet ilimlerdeki geli-
şmelerin izlenebilmesi bakımından çok
önemliydi.

Medreselerin kapatılması ile bunlar-
ın yerine çağdaş, milli ve laik eğitim ya-

pan okullar açıldı. Bugün ise yeniden
ikili eğitime dönme çabaları vardır. Di-
yanet İşleri, yayınladığı dergide "din ve
ahlak derslerinde öğretilen hayırlı şeyle-
ri öbür dersler bozuyor" diyebilmektedir.
Türkiye'de şimdi bir yandan Orta-
çağ, bir yandan da Sonçağ öğretilmek-
tedir. Diyanet İşleri, Tevhid-i Tedrisat'ı
Ortaçağ temeli üzerinde mi gerçekleştire-
mek istiyor diye bir soru ister istemez
akla gelmektedir!

Atatürk bütünsel kalkınma modelini
benimsemişti. Bunun anlamı kalkınma-
nın teknoloji, bilim, felsefe, sanat ve
kültürde olmak üzere topyekun gerçek-
leştirilmesi gereğidir. Bu modelin tersi,
maddi kalkınma modelidir. Buna göre
yalnızca teknoloji ve biraz da fen bilimleri
dışında diğer bilimler gereksiz hatta
belki zararlıdır.

Bu modele verilebilecek en iyi ör-
nek Suudi Arabistan'dır. Orada yüzyıl-
mızın en son teknolojik buluşları, bilgi-
sayarlar ve son model uçaklar 7.
yüzyılın sosyal yaşantısıyla birarada bu-
lunmaktadır. Bu derecede olmasa bile
bazı devlet adamlarımızın bu modele
özendiği de bilinmektedir.

Oysa, Atatürk için bir konservatu-
arın açılması, yeni harflerin kabulü Si-
vas-Erzurum Demiryolu'nun ya da
Nazilli Dokuma Fabrikası'nın açılışı
kadar, hatta belki daha da önemlidir.

(1926); Adapazarı Tarımsal Araştır-
ma Enstitüsü (1926); Orta Anadolu
Tarımsal Araştırma Enstitüsü
(1927), Tekel Enstitüsü (1927), Ma-
larya Sultansuyu Veteriner Zootečni
Araştırma Enstitüsü (1929) ve An-
kara'da Refik Saydam Merkez Hif-
zissihha Enstitüsü (1929) bunlar ara-
sındadır.

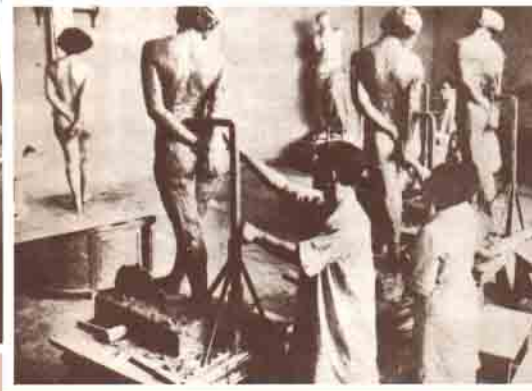
1926'da Ankara'da kurulan İstatistik
Ümum Müdürlüğü 1927

Mayıs'ında tarım ve sanayi sayımı
yapar.

Sanayi alanında ulusal araştırma
uygulamaları da 1935'de Atatürk'ün
buyruğuyla kurulan Maden Tetkik
ve Arama Enstitüsü (MTA), Elekt-
rik İşleri Etüd Idaresi (EİEİ) ve
ETİBANK kurumlarında başlamış-
tır. Tarım alanında da önemli geli-
şmeler olmuş, devlet tarımın geli-
şmesi için bu alanda da öncülük et-

miştir. Tarım teknolojisinde yeni-
leşme, tarım uzmanlarının eğitimi
gibi konular Tarım Bakanlığı'na
ele alınmıştır.

Bu dönemdeki gelişmeler yurt
dışından getirilen teknolojiyle ger-
çekleştirilmektedir. Ancak bu tek-
nolojileri destekleyen araştırma ve
etüd çalışmaları MTA, EİEİ ve Ta-
rımsal Araştırma Enstitüleri gibi ku-
ruluşlarca yapılmaktaydı.

"Ben Herşeyden Önce Öğretmenim"

O devirde, eğitim ve öğretime verilen önemi değerli bilim adamımız İhsan Ketin, "o zamanki anlayış böyleydi, bir ülkenin gençliğini yetiştirmeye böyle önem verilirdi" diyerek özetlemektedir. Sivas Muallim Mektebinden Kayseri'ye tayin olan ilkokul öğretmeni Yümnü Tolgay, Mustafa Kemâl'in ilke ve ideallerini İhsan Ketin'e aşılayan kişi olmuştur.

Atatürk'ün, Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarından hastalığının ilerleyen aşamalarına kadar ilk ve orta dereceli okullara ve yüksek öğrenim kuruluşlarına yaptığı ziyaretler, hem öğrenciler hem de öğretmenler açısından çok önemli olmuştur. Bu ge-

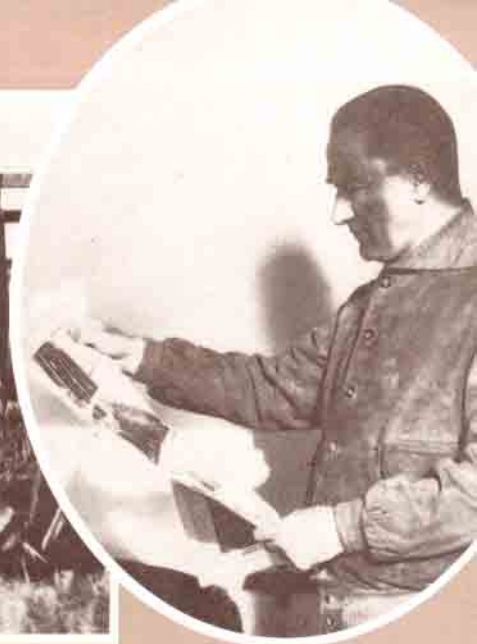
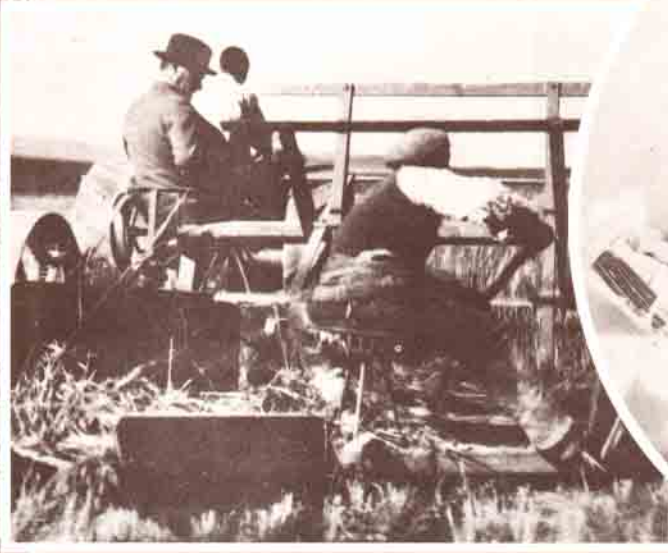
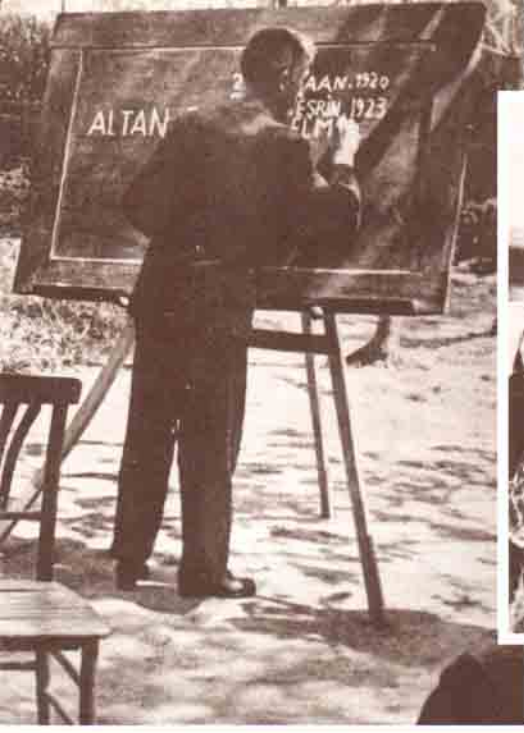
zilerinde, eğitime ve bilime ilişkin önemli görüşlerini açıklamış ve devrimlerin sonuçlarını çok değer verdiği bilim yuvalarında izlemiştir.

13 Kasım 1937'de Sivas Lisesi'ni ziyareti Sivas'a son gidişi olur. Bu ziyaretinde, 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'nin toplandığı binada eğitim yapan Sivas Lisesi'nde hendese dersine girer. Bir kız öğrenciye, tahtaya çizdiği iki koşut çizginin, başka iki koşut çizgiyle kesişmesinden oluşan açıların adlarını sorar. Öğrenci, açıların Arapça adlarını söylemekte zorlanınca, Atatürk, "Bu anlaşılmaz Arapça terimlerle öğrencilere bilgi verilemez. Dersler Türkçe terimlerle anlatılmalıdır" der ve 'zaviye'nin karşılığı olarak 'açı', 'dılı' nın karşılığı olarak 'kenar', 'müselles' karşılığı olarak 'üçgen' gibi Türkçe kelimelerle konuyu açıklar. Sofuların perhiz ve nefislerini terbiye et-

meleri anlamına gelen "riyazet" ten türeme "riyaziye" yerine ise birçok ulusça benimsenen "matematik" kelimesini kabul edışı, bilim dünyasına hakim batı dillerinden bazı kelimelerin alınabileceği anlamına gelmektedir.

Atatürk'ün 1936-1937'de kaleme aldığı geometri kitabının esas amacı da matematik dilinde gerçekleştirmeyi hedeflediği Türkçeleştirme, sadeleştirme ve Türkçe adlama yönünde bir örnek oluşturmaktır. Atatürk bu kitabı, matematiğin uzay gibi, ölçü çeşitleri gibi temel kavramlarının genel kelime hazinesi bakımından taşıdığı önem nedeniyle hazırlamıştır.

Akşehir'e yaptığı gezide söylediği gibi "Çünkü bugün Arapça artık ilim ve fen dili değildir". Bu sözlerin üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra, günümüzde seç-

meli ders adı altında Arapça'nın okullara girmesi bu açıdan düşünüldüğünde daha da anlamsız gelmektedir.

Bilimde Kuvâyi Milliye Ruhu

Büyük matematikçimiz Cahit Arf, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta, "İstiklal Savaşı'nı kazanmış olmak bize inanılmaz, eşi bulunmaz bir güven duygusu aşılamıştı. Öyle ki o tarihlerde bizim için yapılamayacak şey, varılamayacak hedef yoktu.

Laboratuvarmış, dergiymiş, kitapmış böyle araştırma olanaklarının eksikliğine hiç önem vermeden, istersek en güç bilimsel problemleri çözeceğimize yepyeni buluşlar yapabileceğimize inanıyorduk" diyerek bilimdeki Kuvâyi Milliye ruhunu özetlemiştir.

Bu coşkuyu 1933 Üniversite Reformu ile derleyen Atatürk, 1900'lerden beri eğitim yapan Dar'ülfünûn'u kapatıp, İstanbul Üniversitesi'sini açmıştır. İstanbul Üniversitesi'nin Dar'ülfünûn'dan en önemli farkı, bu yeni kuruluşun bilimi Avrupa'dan alıp öğretmekle yetinmemesi, araştırmaya önem vermesi olmuştur. Araştırma amacının açıkça ortaya konulması, üniversite kurumunun Türkiye'deki gelişmesinde son aşamaya ulaşmayı istemek demektir.

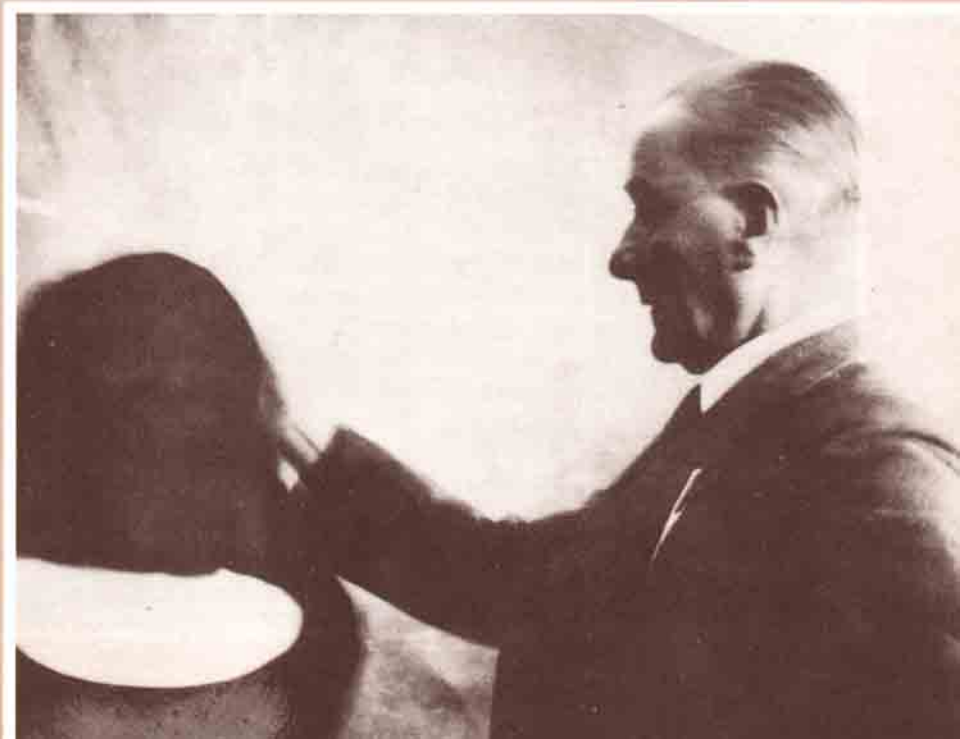
1933 Reformu'nda, üniversite

öğretim üyesi olabilmek için, araştırma yeteneğini kanıtlamış olmak şartı getiriliyordu. Laboratuvar ve kitaplıkların tamamlanması için hiçbir masraftan kaçınılmayacağı belirtilmiş, güncel konularda araştırma yaptırabilecek Avrupalı bilimadamları hoca olarak üniversiteye çağrılmıştır. Almanya'da yükselen faşizm yüzünden âri ırktan olmayan Alman bilimadamlarının yurtlarından kaçmak zorunda kalmaları ile aynı döneme rastlayan bu reform, Almanya'yı felakete sürükleyen dar görüşlü bir diktatörden kaçan bilimin, Türkiye'nin o günlerdeki geleceğe inançlı ortamında yeşermesini sağlamıştır. Bu profesörler yurtdışında doktora yaparak yurda dönmüş genç Türk bilimcilerinin de yardımıyla 5-10 yıl çeşitli kürsüleri yönetmişler ve her bilim dalında bir araştırma geleneği yerleştirmişlerdir. Türki-

ye'de tüm bilim dallarında yapılan araştırmalara ait yayınlar gözden geçirilince, yayın sayısının 1933'lerden itibaren sürekli olarak arttığı görülür. Araştırmalar, İstanbul Üniversitesi'nde 1933'ten itibaren artar, 10-15 yıl sonra İstanbul Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve başka kurumlarda araştırmalar başlar. Bu arada, Atatürk'ün sadece pozitif bilimlere değil, hukuk, siyaset ve tarih gibi bilimlere de çok önem verdiği bilinmektedir. O'nun için tarih, "hakikatleri tahrif eden bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır".

Âfet İnan'ın anısı. O'nun son dakikalarında bile tükenmeyen bilim sevgisini anlatmaktadır:

"Sene 1938... Atatürk hasta yatağında. Buna rağmen hafriyat ve Tarih Kurumu işleriyle alâkadar olmaktan zevk duyardı. Bir gün,

Atatürk ve Bilim-Teknik

Ünsal Yavuz
Bilkent Üniversitesi

Atatürk devrimi gerçekte bir çağdaşlaşma hareketi, bir yaşam biçimi, bir felsefedir. Çağdaşlık yolunda atılacak ilk adımın eğitim olması gereğinin bilincinde olarak, Türkiye'deki üniversitelerin yeterli ve çağdaş düzeyde olup olmadığı konusu ele alınmıştır. Ortada bir üniversite vardır: İstanbul'daki Darülfünun. Bu üniversite herşeyiyle yetersizdir. Bu nedenle ilk olarak eldeki bu yapıyı modernize etmeye yönelmişler ve bazı önlemler almışlardır. Örneğin, öğretim üyelerinin maaşları artırılmış ve kendilerine vakıf mallarına sahip çıkma hakkı tanınmıştır. 1924 yılında 499 sayılı yasa ile üniversiteye tüzel kişilik kazandırılmış ve 1928'de de idari ve bilimsel özerkliği sağlanmıştır. 1922-1932 yılları arasında üniversiteye hiçbir şekilde devlet müdahalesi olmamıştır. Bu arada gerçekleştirilen devrimler karşısında üniversitenin hiçbir tepki göstermemesi, devrimlerin halka maledilmesi konusunda hareketsiz kalması yöneticileri, üniversite üzerinde yeniden düşünmeye sevketmiş ve 1933'te

Trakya höyüklerinde son çıkan eserlerden bahsetmişim. O kadar alâkadar oldu ki:

- O çıkan eserlerden bana getir göreyim...Diye arzu gösterdi. Bay Fethi Okyar'la görüşüyordu. Eşyalarnı istedi; hepsini birer birer gördü:

- Devam ediniz; memleketimizin kültür tarihi zenginliğini daha çok bulacaksınız. Diyordu.

15 birinci teşrin 1938 cumartesi akşamı idi. Saat 7 ile 8 arası beni çağırdı.

-Bu akşam kendimi daha iyi hissediyorum. Diyordu.

Çok sevinmişim. Yine Tarih Kurumu'nun faaliyetinden malumat almak istedi. Doktorların tavsiyesine göre kendisini çok yormamak istiyordum. Kısaca istediği malumatı

Darülfünun kapatılarak yeni bir üniversite oluşturulmuştur. Milli Eğitim Bakanını da geçici başkan olarak yönetim kurulunun başına getirtilmiştir.

Kadro kaynağı, yeni Üniversite'nin birincil sorunudur. Öncelikli olarak Darülfünun'dan bazı kadrolar yeni üniversiteye aktarılmıştır. Diğer yandan Avrupa'da ihtisas yapan ve öğrenim gören öğrenciler buraya davet edilmiş, dışardan öğretim üyeleri getirilmiştir. Bu öğretim üyeleri, 1933 yılında Almanya'da tasfiye edilen musevi hocalardır. İsviçre'de Profesör Schwarz'ın kurduğu "Bilimadamları Yardımlaşma Kurulu" ile iletişim kurulmuş ve kendilerinden destek istenmiştir. Aynı zamanda Cenevre Üniversitesi'nden ünlü pedagog Prof. Malche ülkeye davet edilerek, ondan üniversitelerin durumu ile ilgili bir rapor istenmiştir. Sonuçta çağdaş bir üniversite sisteminin rüm birimleriyle oluşturulması yolunda çok değerli bilimadamları ülkeye davet edilmiştir. Bunlardan bir kısmı kendi istekleriyle, bir kısmı da davetli olarak ülkemize gelmişler ve görevi üstlenmişlerdir. Örneğin John Dawey, Prof. Dr. Alfred Kühne, Prof Frey ve Leipzig Üniversitesi'nde pedagoji enstitüsü uzmanı olan Prof. Stiehler bunlar arasındadır. Ukrayna Güzel Sanatlar Akademisi Şefi ve Mimar Prof. Dr. Ernest Egli, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin kurulmasında ve organizasyonunda oldukça etkili olmuştur.

Ziraat Sanayi Meslek Okulları'nın kurulmasına yardımcı olmak üzere de, Prof. Dr. Omar Buyse, yurda davet edilmiştir. Ziraat Bakanlığına bağlı tarım okullarının ıslahı konusunda Prof. Dr. Oldenburg yurda davet edilmiştir. Prof. Dr. Falke, Ziraat Fakültesi'nin dekanlık görevini üstlenmiştir. O dönemde Ziraat Fakültesi'nde Eckstein, Kattle, Yessen, Weniger gibi yabancı hocalar eğitim vermektedirler.

Çağdaş boyutta çok sesli müzik etkinlikleri için de hocalar getirtilmiştir. Örneğin halk müziği incelemeleri için Bela Bartok, konservatuar şan bölümünü kurmak ve organize etmek üzere Prof. Paul Lohman, Ulusal müzik ve tiyatro incelemeleri için Karl Ebert bu isimlerden birkaçıdır.

Ülkemize davet edilerek yardımları rica edilen bu hocalar için elverişli koşullar sağlanmış, ülkelerinde alışık oldukları şekilde yaşayabilmeleri ve çalışabilmeleri için ücretler ona göre ayarlanmış, çeviri yapmaları ve değerli eserleri Türk öğrencilere kazandırmaları için gereken süre kendilerine tanınmıştır.

Onlar sayesinde, bugünkü üniversitelerin temelleri atılmış, üniversitenin halkla bütünleşmesi için haftalar düzenlenmiş, halka konferanslar verilmesi teşvik edilmiştir. İki büyük şehirde kurulan Ankara ve İstanbul Üniversiteleri bugünkü çağdaş üniversiteler düzeye ulaşmamızda öncülük etmişlerdir.

verdim. Bu meyanda Belleten'in yeni çıkan nüshasını da söylemişim.

- Onu getir, görmek isterim.

Dediler. Belleten'in 5-6 sayılı nüshasını eline alarak yazılarına bir göz gezdirdi ve memnuniyetini beyan etti. İstirahat etmesi için kendisini yalnız bıraktım

Böylece Atatürk'ün son gördüğü kitap "Belleten" oldu."

Irmaklar Tersine Akıtılamaz

Atatürk için bilim ve teknoloji çağdaş uygarlığın temel taşıdır. O'nun kurduğu Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenen politika ile, Türkiye'de çağdaş

bilimin kuruluşu ve ilerleyişini sağlayan kurumlar oluşturulmuş, devrimler yapılmıştır. O'nun devrimlerinin anlamını kavrayabilmek, belki de ancak O'nusuz olsaydık şimdi ne durumda olabileceğimizi düşünmekle mümkün...

Bugün yıldızları görebiliyorsak, okullarımızda haritaya bakmak için fetvâ alınması gerekmiyorsa, bunu ufukların ötesini gören Atatürk'e borçluyuz. Dünyada bilim ve teknoloji alanında yaşanan devrimi sadece izlemek, onun gerisinde kalmaya mahkum olmak demektir...

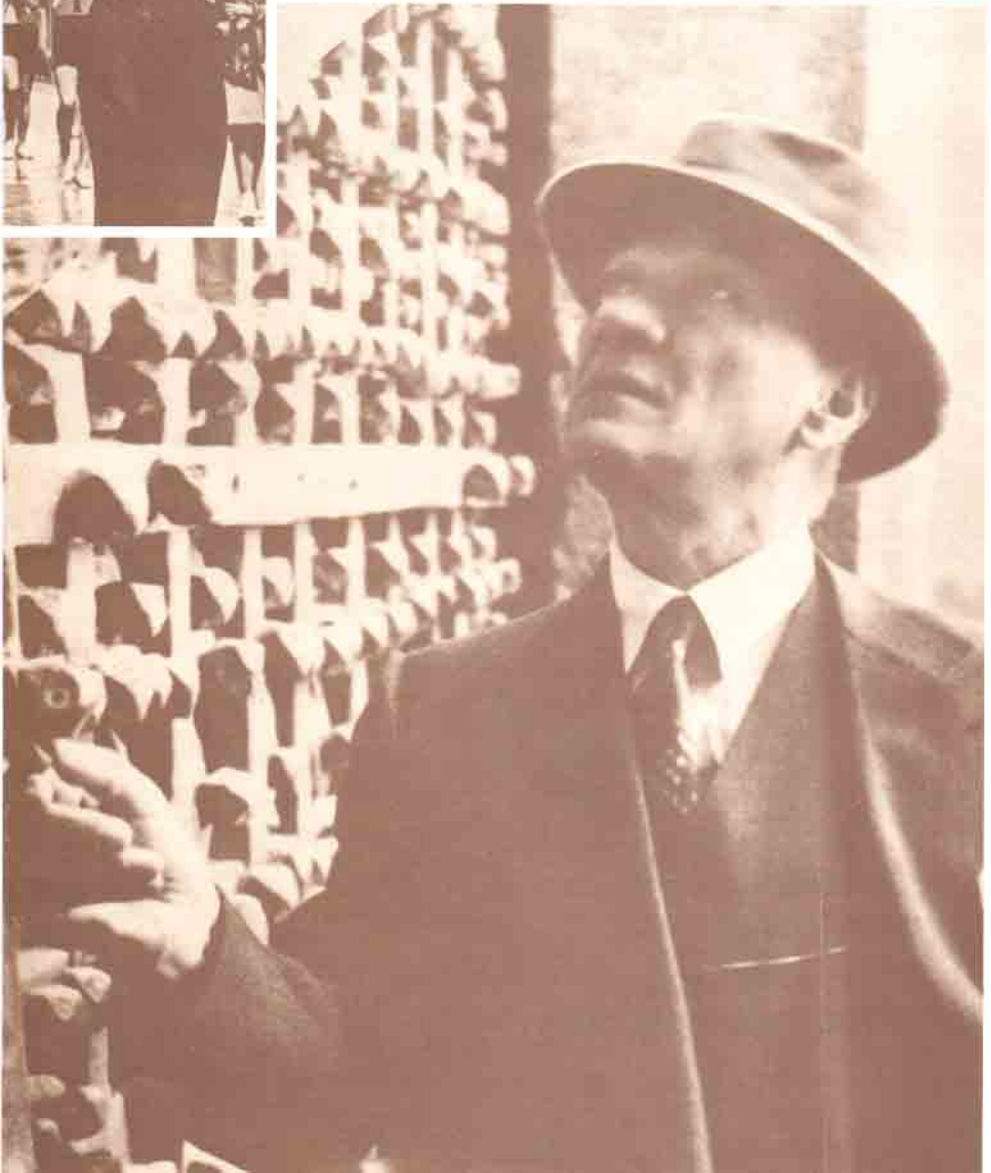
"Mevcut tarikatların gagesi, kendilerine tabi olan kimseleri dünyada ve manevi hayatta mutluluğa ulaştırmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin nuru karşısında, filan veya falan şeyhin uyarısıyla maddi veya manevi mutluluk arayacak kadar iptidai insanların Türkiye medeni camiası içinde varlığını asla kabul etmiyorum.

Efendiler, ey millet! İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat medeniyet tarikatıdır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kafidir." diyen Atatürk'ün, 19 Mayıs 1919'da başlayan tam bağımsızlık ve çağdaş uygarlık yolculuğunu tamamlamak bugünün gençlerine düşen bir görevdir...

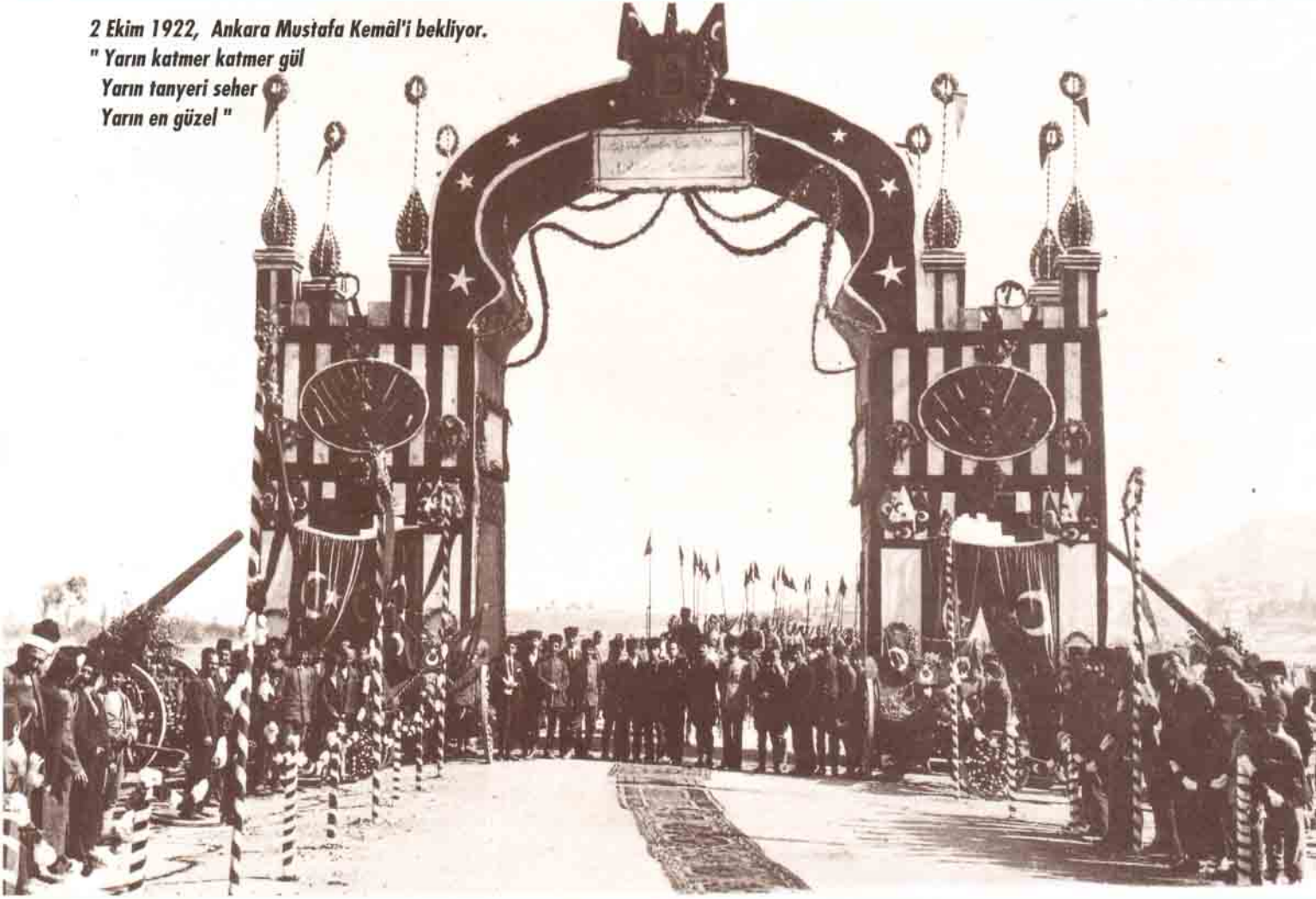
Füsun Oralalp

Kaynaklar

- Anıburnu K., Atatürk'ten Anılar, Ankara, 1976.
- Atatürkçü Düşünce, Ankara, 1992.
- Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, İstanbul, 1984.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1: 265-276.
- İnan A., Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara, 1981.
- Lewis B., Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1993.
- İnözü E., "Matematik ve Fizik Dallarında Türkiye'nin Yüzyıllık Gelişmesi İçinde Atatürk'ün Üniversite Reformunun Yeri", Sayı 168, Kasım 1981.
- Timur T., Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara, 1993.
- Tunaya T. Z., Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Ankara, 1981.
- 70. Kuruluş Yıldönümünde Türkiye Cumhuriyeti Albümü, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1993.

2 Ekim 1922, Ankara Mustafa Kemal'i bekliyor.
" Yarın katmer katmer gül
Yarın tanyeri seher
Yarın en güzel "

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek isteyecek, dahilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmiyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsaid bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakrî zaruret içinde harap ve bitap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asîl kanda, mevcuttur!

Kemal Atatürk